

Alise Reide, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore

MANTOTĀJA ATTEIKŠANĀS LĪGUMS

INHERITANCE RENUNCIATION CONTRACT

Atslēgvārdi: mantotāja atteikšanās līgums, mantotājs, atteikšanās no mantošanas pirms aicinājuma mantot

Key words: inheritance renunciation contract, a renouncer of inheritance, renunciation of an inheritance prior to the invitation to inherit

Summary

According to Article 766 of the Latvian Civil Law, a contract to renounce the right of inheritance is a contract by which one party renounces the right of inheritance that would have belonged to him or her after the death of the other party. The author analyses the legal nature of the inheritance renunciation contract and its consequences, reveals the meaning of the term “a renouncer of inheritance” by separating the renunciation of an inheritance prior to the invitation to inherit and after the invitation to inherit, and explaining the importance of accurate legal terminology.

Ievads

Mantojuma tiesību var ne tikai iegūt, bet to var arī zaudēt – gan pēc aicinājuma mantot, mantojumu atraidot, gan arī pirms aicinājuma mantot, atsakoties no mantojuma jeb noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu.¹ Mantotāja atteikšanās līguma leģāldefinīcija sniegta Civillikuma (turpmāk – CL) 766. panta pirmajā

¹ Tiesību zinātnieku vidū novērojama polemika jautājumā, vai mantojuma tiesība var pastāvēt arī pirms aicinājuma mantot un mantojuma atklāšanās. Proti, *Dr. iur.* R. Krauze norādījis: “Mantojuma tiesība rodas mantojuma atstājēja nāves brīdī, un tā pastāv likumā noteiktu laika periodu, kas atvēlēts mantojuma pieņemšanai (CL 693., 695., 782. p.). Pirms mantojuma atklāšanās paredzēta tikai tiesība slēgt mantotāja atteikšanās līgumu (CL 766. p.)” Sk.: Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. pants).

daļā: “Mantotāja atteikšanās līgums ir tāds līgums, ar ko viena puse atteicas no mantošanas tiesības, kas viņai būtu piederējusi pēc otras puses nāves.”² Raksta mērķis ir pētīt un analizēt mantotāja atteikšanās līgumu, tā juridisko dabu un tiesiskās sekas. Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, rakstā izpētīts mantotāja atteikšanās līguma priekšmets, aplūkotas šī līguma noslēgšanas formas prasības un dalībnieki, vērsot uzmanību uz pareizu juridisku jēdzienu lietošanu, iztirzātas līguma tiesiskās sekas un to ietekme uz mantiniekiem un neatņemamās daļas tiesīgajiem, noskaidrots, vai un kādos gadījumos mantotāja atteikšanās līgumu iespējams atcelt, kā arī salīdzināts Latvijas un citu valstu normatīvais regulējums.

Mantotāja atteikšanās līguma juridiskā daba un tiesiskās sekas

CL 766.–774. pantā normatīvi nostiprināta iespēja atteikties no mantošanas pirms aicinājuma mantot, t. i., pirms mantojuma atklāšanās jeb pirms mantojuma atstājēja nāves, noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu. Atbilstoši CL 766. panta pirmajai daļai “[m]antotāja atteikšanās līgums ir tāds līgums, ar ko viena puse atteicas no mantošanas tiesības, kas viņai būtu piederējusi pēc otras puses nāves”. Tātad mantotāja atteikšanās līguma būtība ir izbeigt nākotnē potenciāli realizējamu mantojuma tiesību. Tiesību praktiķi skaidrojuši, ka “ar līguma noslēgšanu mantotājs nevis apņemas atraidīt mantojumu pēc tā atklāšanās, bet gan zaudē mantojuma tiesību, tā izbeidzas”.³ Līdz ar to mantotāja atteikšanās līguma priekšmets ir mantotāja atteikšanās no mantojuma tiesības.⁴

Aplūkojot CL vēsturisko attīstību, secināms, ka CL 766. panta pirmā daļa nav grozīta jau kopš CL sākotnējās redakcijas.⁵ Turklāt CL 766. panta pirmā daļa ir aizgūta⁶ no Baltijas Vietējo likumu kopojuma (turpmāk – BVLK) 2763. panta, kas

Rīga: Mans Īpašums, 1997, 17. lpp. Savukārt tiesību pētnieks Z. Gencs paudis, ka arī pirms mantojuma atklāšanās var pastāvēt mantojuma tiesība, piemēram, noslēdzot mantojuma līgumu. Sk.: Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktiskais komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 16. lpp. Raksta autore uzskata, ka mantojuma tiesība pēc savas būtības var tikt realizēta, tikai mantojumam atklājoties, tomēr nodibināt nākotnē realizējamu mantojuma tiesību, piemēram, slēdzot mantojuma līgumu, vai izbeigt potenciālu nākotnē realizējamu mantojuma tiesību, slēdzot mantotāja atteikšanās līgumu, var arī pirms mantojuma atklāšanās. Sk. arī: Reide A. Mantojuma līguma sekas un to juridiskā daba. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021, 233. lpp.

² Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [aplūkots 21.01.2023.].

³ Latvijas Zvērinātu notāru padome. Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjautājumi un to modernizācijas nepieciešamība. Rīga, 2017, 119. lpp. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi> [aplūkots 20.10.2023.].

⁴ Līguma priekšmets ir darbība, kas “var ietvert ne tikai ķermenisku lietu atsavināšanu vai pakalpojuma sniegšanu, bet arī tiesību piešķiršanu, grozīšanu vai izbeigšanu”. Sk.: Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 162. lpp.

⁵ Civillikums: LV likums. Kodifikācijas nodaļa 1937. gada izdevums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1937.

⁶ Civillikuma salīdzināmais pantu rādītājs, kas dod pārskatu par to, kuri 1937. g. izd. Civillikuma panti atvieto 1864. g. izd. Civillikumu pantus. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1938, 7. lpp.

noteica: “Atteikšanās no mantošanas (*Erbverzicht*) ir līgums, pēc kura viena puse atteicas no tiesības, kura viņai būtu piederējusi pēc otras puses nāves.”⁷ Tiesību pētnieki norādījuši, ka mantotāja atteikšanās līgums, tāpat kā mantojuma līgums (*Erbeinsetzungsvertrag*), ticis pārņemts no ģermāņu tiesībām.⁸ Arī mūsdienās mantotāja atteikšanās līgums ir pazīstams vairumā romāņu-ģermāņu tiesību saimes valstīs. Piemēram, Vācijā mantotāja atteikšanās līgums normatīvi tiek regulēts Civillkodeksa jeb *Das Bürgerliche Gesetzbuch* (turpmāk – BGB) 2346.–2352. pantā.⁹ BGB 2346. pants paredz, ka mantojuma atstājēja radnieki un laulātais var atteikties no likumiskajām mantojuma tiesībām, noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu ar mantojuma atstājēju. Atteikušais tiek izslēgts no likumiskās mantošanas kārtības, it kā viņš vairs nebūtu dzīvs mantojuma atklāšanās brīdī, un viņam nav arī tiesības uz neatņemamo daļu.

Saskaņā ar tiesību doktrīnu “[l]īguma spēks ir atkarīgs arī no formas, kādā tas izteikts (ietērpts)”¹⁰ CL 766. panta otrajā daļā ir noteikta mantotāja atteikšanās līguma forma, nosakot, ka mantotāja atteikšanās līgums ir spēkā tikai tad, ja tas ir noslēgts rakstiski. Tātad likums paredz obligātu rakstveida formu mantotāja atteikšanās līgumam. Juridiskajā literatūrā ir skaidrots, ka “jārēķinās, ka līgums iegūst tiesisku nozīmi tad, kad mantojums atklājas un vienas līgumslēdzēja puses (līdzēja) nav. Tāpēc prasībai, ka līgums jānoformē vismaz rakstveidā, ir tīri pragmatisks raksturs”¹¹ Būtiski, ka CL priekštecī, BVLK, mantotāja atteikšanās līgumam netika noteikta sevišķa forma. Pamatojoties uz BVLK 2764. pantu, rakstisks akts par atteikšanos no mantošanas bija vajadzīgs tikai gadījumā, ja atteikšanās attiecās uz nekustamiem īpašumiem.

Aplūkojot tiesu praksi, atrodami gadījumi, kad mantotāja atteikšanās līgums nav noslēgts, ievērojot likumā izvirzīto formas prasību.¹² Piemēram, kādā mantojuma lietā kā lieciniece tika nopratināta zvērināta notāre, kura liecināja, ka prasītājs ar laulāto 2009. gadā vēlējis noslēgt mantotāja atteikšanās līgumu par to, ka viņi viens no otra nemantos, bet šādu līgumu laulātie tomēr nenoslēdza. Tiesa šajā lietā norādīja – ņemot vērā, ka gribas izteikumam noslēgt mantotāja atteikšanās līgumu likums noteic zināmu formu, tad vienkārši izteikta griba

⁷ Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927. g. 31. decembrim, un ar dažādiem paskaidrojumiem Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928.

⁸ Gencs Z. Tiesu prakses aktuālās problēmas mantojuma lietās. Juristu Žurnāls, 1995, Nr. 3, 4. lpp.

⁹ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB): Vācijas likums. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BjNR001950896.html#BjNR001950896BJNG019902377> [aplūkots 30.10.2023.].

¹⁰ Torgāns K. Saistību tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018, 48. lpp.

¹¹ Krauze R. Mantojuma tiesības Latvijas Republikā. Rīga: Biznesa komplekss, 1994, 150. lpp.

¹² Augstākās tiesas Senāta 25.10.2013. spriedums lietā Nr. SKC-195/2013. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2013>; Augstākās tiesas 28.02.2014. spriedums lietā Nr. SKC-114/2014. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/148739.pdf> [aplūkots 07.10.2023.].

zvērīnātam notāram slēgt šādu līgumu atbilstoši CL 1429. pantam nav atzīstama par pietiekošu.¹³

Autore uzskata, ka diskusijas vērts ir jautājums, vai vienkārša rakstveida forma mantotāja atteikšanās līgumam spēj nodrošināt šī tiesiskā darījuma mērķi un aizsargāt līguma dalībnieku, kā arī citu personu, piemēram, mantinieku, neatņemamās daļas tiesīgo, tiesiskās intereses. Iespējamās situācijas, kad pēc mantojuma atstājēja nāves mantotāja atteikšanās līgumu var neatrast vai to var iznīcināt, tādējādi negodprātīgs mantotājs (persona, kura noslēgusi mantotāja atteikšanās līgumu ar mantojuma atstājēju) teorētiski varētu kļūt par mantinieku (personu, kurai pieder mantojuma tiesība jeb tiesība iestāties mirušā mantisko attiecību kopībā). Lai novērstu šādus gadījumus un sekmētu mantotāja atteikšanās līguma tiesisko stabilitāti, apsverami tiesību normu grozījumi CL 766. panta otrajā daļā, paredzot, ka mantotāja atteikšanās līgums ir spēkā tikai tad, ja tas ir noslēgts notariālā kārtībā. Arī tiesību praktiķi, pielīdzinot mantotāja atteikšanās līgumu mantojuma atstājēja pēdējās gribas rīkojumam (mantojuma līgumam),¹⁴ ir pauduši, ka notariālās formas prasība ļautu arī mantotāja atteikšanās līgumu ierakstīt Publisko testamentu reģistrā¹⁵ atbilstoši Notariāta likuma (turpmāk – NL) 249.² un 259.¹ pantam,¹⁶ kas nodrošinātu to, ka pēc mantojuma atklāšanās mantotāja atteikšanās mantot kļūtu zināma mantiniekiem un mantotāja atteikšanās līgums tiktu pievienots mantojuma lietai.¹⁷

Mantotāja atteikšanās līguma dalībnieki ir norādīti CL 767. panta pirmajā daļā: “Atteikšanās līgumu noslēdz starp nākamo mantinieku un to personu, no kuras mantot viņš atteicas.” Tātad mantotāja atteikšanās līgumā viens no līdzējiem ir nākamais mantinieks jeb persona, kurai būtu tiesības mantot no otra līdzēja jeb mantojuma atstājēja, atklājoties mantojumam. CL, atšķirībā no BGB, nav norādīts konkrēts nākamo mantinieku loks, turklāt nākamā mantinieka statuss nav saistīts ar potenciālo mantošanas pamatu, kas teorētiski pieļauj iespēju mantojuma atstājējam slēgt mantotāja atteikšanās līgumu ne tikai ar likumisko, bet attiecīgos gadījumos arī testamentāro un līgumisko nākamo mantinieku.¹⁸

Personu, kas noslēgusi mantotāja atteikšanās līgumu ar mantojuma atstājēju, dēvē par mantotāju. Šis termins izriet gan no līguma nosaukuma “mantotāja

¹³ Zemgales apgabaltiesas 26.05.2016. spriedums lietā Nr. C06036714. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/310440.pdf> [aplūkots 14.10.2023.].

¹⁴ Piemēram, Igaunijā mantotāja atteikšanās līgums tiek uzskatīts par vienu no mantojuma līguma veidiem. Sk. Igaunijas Mantošanas tiesību likuma 95. panta pirmo daļu un 98. pantu. Law of Succession Act: Igaunijas likums. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/S28022023004/consolide> [aplūkots 18.10.2023.].

¹⁵ Sk.: Noteikumi par publisko testamentu reģistru: Ministru kabineta 2013. gada 10. decembra noteikumi Nr. 1448. [aplūkots 16.10.2023.].

¹⁶ Notariāta likums: LV likums. Pieņemts 01.06.1993. [aplūkots 19.10.2023.].

¹⁷ Latvijas Zvērinātu notāru padome. Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjautājumi un to modernizācijas nepieciešamība. Rīga, 2017, 119.–120. lpp. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi> [aplūkots 20.10.2023.].

¹⁸ Sal. BGB 2346. pants noteic, ka tikai mantojuma atstājēja likumiskie mantinieki (radinieki un laulātais) var noslēgt mantotāja atteikšanās līgumu un atteikties no likumiskās mantojuma tiesības.

atteikšanās līgums”, gan CL sistēmiskā izvietojuma,¹⁹ gan arī no tiesību doktrīnas.²⁰ Tomēr jāatzīst, ka tiesību zinātnieku vidū nav bijusi vienprātība par jēdziena “mantotājs” izpratni. Pastāv viedoklis, ka nākamais mantinieks, kurš atteicies no mantojuma tiesības, noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu, tiek apzīmēts kā “mantotājs”.²¹ Šādu jēdziena “mantotājs” skaidrojumu ir sniedzis arī Augstākās tiesas plēnums.²² Ir pausts arī uzskats, ka “personu, kas pēc mantojuma atstājēja nāves varētu kļūt par mantinieku, līdz mantojuma atklāšanās laikam sauc par mantotāju, tātad iespējamo, nākamo mantinieku atšķirībā no mantinieka, kam pieder tiesība iestāties mirušā mantisko attiecību kopībā (CL 384. p.)”.²³ Autore uzskata, ka šāds mantotāja jēdziena skaidrojums ir pārāk plašs un neatbilst tiesību sistēmai. Jēdzieni “mantinieks”, “nākamais mantinieks”, “mantotājs” būtu savstarpēji nošķirami. Proti, ja nākamais mantinieks noslēdz mantotāja atteikšanās līgumu, tas kļūst par mantotāju, atsakoties no iespējas kļūt par mantinieku.

Turklāt arī mūsdienās tiesību praktiķi nereti jēdzienu “mantotājs” lieto, attiecinot to uz mantinieku un mantiniekam piemītošām tiesībām. Piemēram, sniedzot praktiskas situācijas juridisku skaidrojumu, tiek norādīts: “Cita iespēja vēl bez testamenta aprakstītajā situācijā bija mātei ar dēlu noslēgt mantojuma līgumu un jau šī līguma noslēgšanas procesā vienoties ar pārējiem bērniem par atteikšanos no mantotāja tiesībām, iespējams, dodot viņiem kādu citu kompensāciju tā vietā.”²⁴ Autore ieskatā, no skaidrojuma būtības iespējams noprast, ka tiek ieteikts noslēgt mantotāja atteikšanās līgumu, ar kuru pārējie bērni atteiktos no savām mantošanas (mantinieku, ne mantotāju) tiesībām.

Analizējot tiesu praksi, arī ir novērojama jēdziena “mantotājs” nepareiza lietošana. Turklāt ne tikai no lietas dalībnieku un viņu pārstāvju puses, bet arī no tiesu lietotās terminoloģijas tiesu nolēmumu motīvu daļā. Piemēram, pieteicēja lietā skaidrojusi, ka “kopā ar savu māsu un brāli nolēmuši nokārtot mantojumu. Pieteikusies kā mantotājs. Pieteikusies uz savas mammas mantojumu un /pers. B/ mantojumu”.²⁵ Prasītāja paudusi, ka “bāriņtiesa ir tā, kas vērtē, vai piekrist tam,

¹⁹ Sk.: Reide A. Pēdējās gribas rīkojumi mantojuma tiesībās. Grām.: Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās. Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020, 292.–293. lpp.

²⁰ Skaidrojot BVLK 2763. pantu, kas ir priekštecis CL 766. panta pirmajai daļai, tiek norādīts, ka mantotāja atteikšanās līgumu noslēdz mantojuma atstājējs un mantotājs. Sk.: Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band. Erbrecht. Rīga: N. Kymmels Verlag, 1892, S. 388.

²¹ Gencs Z. 2002, 18. lpp.

²² Latvijas Republikas Augstākās tiesas 27.03.1995. plēnuma lēmums Nr. 1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās”, 42., 52. punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990.–1995. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u Tiesiskās informācijas centrs, 1995, 87., 90. lpp.

²³ Krauze R., Gencs Z., 327. lpp.; Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.–840. pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012, 281. lpp.

²⁴ Latvijas notārs. Pēc 15 gadiem atrasts testaments. Ko nu? Pieejams: <https://www.latvijasnotars.lv/articles/pec-15-gadiem-atrasts-testaments-ko-nu> [aplūkots 06.11.2023.].

²⁵ Gulbenes rajona tiesas 03.05.2017. spriedums lietā Nr. C14050616. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/315238.pdf>

ka bērns manto šo mantojumu, un kā pasargāt šo nepilngadīgo mantotāju no potenciālajiem riskiem”.²⁶ Prasītāja norādījusi, ka “pēc mantojuma atklāšanās un pieņemšanas iegūstamais īpašums ir pārņemts mantotājas jeb prasītājas netraucētā valdījumā un īpašumā”.²⁷ Ieinteresētā persona skaidrojusi, ka “neapstrīd pārējo mantotāju iespējamās tiesības, toties nepiekrīt pieteikumam un uzskata, ka tas nav pamatots. [...] Turklāt mantojuma masā iekļauta viņas kā mantojuma atstājēja laulātās mantas daļa, uz kuru nav tiesību pretendēt mantotājiem”.²⁸ Jānorāda, ka nevienā no iepriekš minētajām lietām mantotāja atteikšanās līgums netika noslēgts un šie piemēri parāda neatbilstošu jēdziena “mantotājs” lietošanu.

Savukārt tiesa nolēmuma motīvu daļā, atsaucoties uz Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 77. panta pirmajā daļā noteikto par puses procesuālo tiesību pārņemšanu,²⁹ raksta, ka “tiesa pieļauj aizstāt šo pusi tās tiesību pārņēmējam (tātad mantotājam)”.³⁰ Citas lietas motīvu daļā tiesa norāda: “/pers. G/ bija trīs neatraidāmie mantinieki, tātad attiecīgi aprēķināto 5/8 daļu vērtība ir dalāma uz mantotāju skaitu [...], nepareizi lietojot jēdzienu “mantotājs” un dēvējot “neatņemamās daļas tiesīgos” par neatraidāmajiem mantiniekiem, kas ir neatbilstošs termins tā brīža normatīvajam regulējumam”.³¹ Autore uzskata, ka pareiza juridisku jēdzienu izpratne un lietošana ir svarīga, lai attīstītu tiesisko kultūru, sekmētu tiesisko noteiktību un atbilstoši piemērotu tiesību normas, piemēram, CL 424. panta pirmo daļu, un precīzi aprēķinātu neatņemamo daļu neatņemamās daļas tiesīgajiem.

No CL 771. panta izriet, ka mantotāja atteikšanās līgums var būt atbildības līgums: “Ja nav noteikti norunāts pretējais, tad visu, ko atteicies mantotājs nolīdzis sev par atteikšanos, viņš iegūst ne kā mantojuma daļu, bet kā atbildību.” Tātad arī šī tiesību norma cita starpā nodala jēdzienus “mantotājs” un “mantinieks”, paredzot, ka mantotājs nav mantinieks, jo mantotāja atbildība nav mantojums. Turklāt tiesību doktrīnā skaidrots, ka mantotājs ar saņemto atbildību neatbild par mantojuma atstājēja parādiem (šāds pienākums būtu mantiniekam, iegūstot mantojumu atbilstoši CL 705., 707. pantam). Tomēr tiek norādīts, ja mantotāja atteikšanās līgums noslēgts, lai kaitētu mantojuma atstājēja kreditoru interesēm, tad kreditori varētu līgumu apstrīdēt, pamatojoties uz CL 1. un 1592. pantu.³²

Saskaņā ar CL 769. pantu ar mantotāja atteikšanos izbeidzas viņa mantošanas tiesība, savukārt mantojuma atstājējs atbrīvojas no visiem probežojumiem

²⁶ Rīgas rajona tiesas 14.06.2022. spriedums lietā Nr. C33576220. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/506591.pdf> [aplūkots 07.11.2023.].

²⁷ Kurzemes apgabaltiesas 22.11.2018. spriedums lietā Nr. C19038117. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/374020.pdf> [aplūkots 09.11.2023.].

²⁸ Kurzemes apgabaltiesas 16.11.2016. spriedums lietā Nr. C19056612. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/314378.pdf> [aplūkots 14.10.2023.].

²⁹ Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [aplūkots 03.11.2023.].

³⁰ Gulbenes rajona tiesas 07.12.2018. spriedums lietā Nr. C71169418. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/400917.pdf> [aplūkots 14.03.2023.].

³¹ Vidzemes apgabaltiesas 19.04.2021. spriedums lietā Nr. C29627516. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/456120.pdf> [aplūkots 14.10.2023.].

³² Gencs Z. 2002, 286. lpp.

noteikšanā par savu mantojumu, arī par neatņemamo daļu. Tātad mantotāja atteikšanās līguma tiesiskās sekas ir tādas, ka mantotājs pēc mantojuma atstājēja nāves nevar no viņa mantot jeb mantotājam nav tiesību iestāties mirušā mantisko attiecību kopībā, jo ar mantotāja atteikšanos no mantošanas tiesības viņš vairs nav uzskatāms par mantinieku. Turklāt mantotājam nav arī tiesības prasīt neatņemamo daļu atbilstoši CL 768. pantam. Kamēr ir dzīvs mantotājs, tikmēr arī viņa pēcnācējiem ir saistošas mantotāja atteikšanās līguma tiesiskās sekas,³³ jo bērniem nav patstāvīgas likumiskās mantojuma tiesības un tiesības uz neatņemamo daļu, kamēr dzīvo viņu vecāki. Savukārt, ja mantotājs mirst pirms mantojuma atklāšanās, tad uz mantotāja pēcnācējiem šī atteikšanās neattiecas (sk. arī CL 772. pantu), jo viņu likumiskās mantošanas tiesības un tiesības uz neatņemamo daļu šādā situācijā ir patstāvīgas.³⁴ Secināms, ka mantotāja atteikšanās līguma rezultātā mantotājs atsakās ne tikai no savām tiesībām, proti, zaudē mantojuma tiesību un tiesību saņemt neatņemamo daļu, bet arī no pienākumiem, piemēram, atbildēt par mantojuma atstājēja parādiem un iepriekš saņemtā pievienojuma pienākuma, pamatojoties uz CL 760. panta pirmās daļas 1. punktu.

Mantotāja atteikšanās līguma ietekme uz mantiniekiem un neatņemamās daļas tiesīgajiem

Mantotāja atteikšanās līgums var ietekmēt ne tikai šī līguma dalībniekus, bet arī mantojuma atstājēja mantiniekus un neatņemamās daļas tiesīgos, un viņu tiesību apmēru. Attiecībā uz likumiskajiem mantiniekiem CL 770. pants nosaka mantošanas secību, ja ir noslēgts mantotāja atteikšanās līgums, paredzot, ka “tā vietā, kas atteicies mantot, iestājas tas, kam vienādas tiesības ar viņu, bet, ja tāda nav, tad pēc viņa tuvākais mantojuma atstājēja likumiskais mantinieks”. Tiesību doktrīnā skaidrots, ka ne vienmēr mantotājs būtu bijis tuvākais mantojuma atstājēja likumiskais mantinieks, tomēr, ja būtu, tad viņa vietā iestātos CL 770. pantā minētie mantinieki. Piemēram, ja mantotāja atteikšanās līgums ir noslēgts ar vienu no trijiem mantojuma atstājēja bērniem, tad visu mantojumu var iegūt tie divi bērni, kuri nav atteikušies un vēlas mantot, jo viņiem ir vienādas tiesības ar to, kurš atteicies (proti, sākotnēji visi trīs bērni ir pirmās šķiras mantinieki). Savukārt, ja no mantošanas ir atteicies mantojuma atstājēja vienīgais bērns, tad

³³ “Ja mantotājs atteicies no mantojuma pirms aicinājuma mantot, noslēdzot mantotāja atteikšanās līgumu (CL 766.–774. pants), piedzīvo mantojuma atklāšanos, līgums ir spēkā arī attiecībā uz viņa pēcnācējiem.” Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas 27.03.1995. plēnuma lēmums Nr. 1 “Par likumu piemērošanu mantojuma lietās”, 52. punkts. Grām: Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990.–1995. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u Tiesiskās informācijas centrs, 1995, 90. lpp.

³⁴ Lange V. Neatraidāmie mantinieki pēc jaunā civillikuma. Rīga: [b. i.], 1937, 19. lpp.; Krauze R., Gencs Z. 1997, 329., 331. lpp.

visu mantojumu likumiskās mantošanas kārtībā varēs saņemt pēc mantotāja tuvākais mantojuma atstājēja likumiskais mantinieks.³⁵

Attiecībā uz neatņemamās daļas tiesīgo tiesībām un šo tiesību apmēru mantotāja atteikšanās līguma kontekstā jo īpaši būtiska ir CL 424. panta pirmās daļas pareiza piemērošana, kā arī jēdzienu “mantinieks” un “mantotājs” atbilstoša izpratne.³⁶ CL 424. panta pirmā daļa noteic, ka “neatņemamo mantojuma daļu noteic pēc tā mantinieku skaita, kāds palicis testatora nāves dienā, ieskaitot pārdzīvojušo laulāto un ar testamentu atstumtos mantiniekus, bet neskaitot līdzī atteikušos mantotāju”. Tātad vienīgais subjekts, kas nav jāieskaita, aprēķinot neatņemamo daļu, ir mantotājs³⁷ – kad iespējama mantinieks pirms mantojuma atklāšanās ir noslēdzis līgumu ar mantojuma atstājēju par atteikšanos no mantojuma.³⁸

Tiesību praktiķi ir vairākkārt analizējuši atšķirību starp mantotāju, kurš atteicies no mantošanas pirms aicinājuma mantot, un mantinieku, kurš mantojumu atraidījis pēc aicinājuma mantot. Tiek skaidrots: “Būtiskākā atšķirība starp atteikušos mantotāju un aicināto mantot, kurš atraidījis mantojumu pēc mantojuma atklāšanās, ir tā, ka uz testatora nāves brīdi atteicies mantotājs ir bez mantojuma tiesības, tāpēc nevar mantot, un testatoram nav ar viņu jāaprēķinās, bet tam, kurš nav atteicies uz testatora nāves brīdi, pieder mantojuma tiesība, un testators ir saistīts ar to kā ar ierobežojumu noteikšanā par savu mantojumu, arī par neatņemamo daļu.”³⁹ Tātad gadījumā, ja pārdzīvojušais laulātais noslēdzis mantotāja atteikšanās līgumu (atteicies no mantošanas pirms aicinājuma mantot), viņš netiek ieskaitīts likumisko mantinieku skaitā, pēc kura tiek aprēķinātas neatņemamās daļas tiesīgo neatņemamās daļas.⁴⁰ Savukārt situācijā, ja pārdzīvojušais laulātais atraidījis mantojumu pēc aicinājuma mantot, viņš jāieskaita likumisko mantinieku skaitā, pēc kura tiek aprēķinātas neatņemamās daļas tiesīgo neatņemamās daļas. Līdz ar to jāpiekrīt juridiskajā literatūrā secinātajam, ka mantotāja atteikšanās “attiecīgi palielina citu mantinieku un neatņemamās daļas tiesīgo daļas, jo mantojums dalāms mazāk daļās”.⁴¹

³⁵ Krauze R., *Gencs Z.* 1997, 330. lpp.

³⁶ Piemēram, kādā lietā prasītāji nepamatoti uzskatījuši, “ka sakarā ar to, ka atbildētājas brālis / pers. K/ nepieteica savu tiesību uz neatņemamo daļu, atzīstams, ka viņš no tās ir atteicies, un viņš, pamatojoties uz Civillikuma 424. panta pirmo daļu, nav ieskaitāms to mantinieku skaitā, pēc kura nosakāma neatņemamā mantojuma daļa”. Rīgas apgabaltiesas 27.09.2021. spriedums lietā Nr. C30749819. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/461963.pdf> [aplūkots 20.10.2023.].

³⁷ Sk. Latgales apgabaltiesas 28.06.2018. spriedumu lietā Nr. C12206417. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/396664.pdf> [aplūkots 09.11.2023.].

³⁸ Krauze R., *Gencs Z.* 1997, 55. lpp.

³⁹ *Gencs Z.* 2012, 284. lpp.; Krauze R., *Gencs Z.* 1997, 330. lpp.

⁴⁰ Līdzīga kārtība ir arī Igaunijā, pamatojoties uz Igaunijas Mantošanas likuma 105. panta pirmo daļu. Sk. arī: Joamets K., Grünberg E. *Estonian Family and Inheritance Law*. In: *The Law of the Baltic States*. Cham: Springer, 2017, pp. 145–146.

⁴¹ Zile K. Neatņemamās daļas tiesīgā jēdziens, tiesību un pienākumu saturs Civillikumā. Grām.: *Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 629. lpp.

Mantotāja atteikšanās līguma izbeigšana

Pamatojoties uz CL 773. pantu, mantotāja atteikšanās līgumu ir iespējams atcelt, ja abas puses par to rakstiski vienojas. Ņemot vērā, ka mantotāja atteikšanās līgumam ir noteikta rakstiska forma, arī šī līguma atcelšanai ir nepieciešama rakstiska forma. Tiesību doktrīnā ir atzīts: ja personas griba mantotāja atteikšanās līguma noslēgšanā nav bijusi brīva un notikusi maldības, viltus vai spaidu rezultātā, tad to var apstrīdēt tiesā, pamatojoties uz CL 1441.–1468. panta noteikumiem.⁴² Tiesību pētnieki norādījuši uz savdabīgu praktisku gadījumu, kad pēc mantotāja atteikšanās līguma noslēgšanas mantojuma atstājējs ar testamentu tomēr ir iecēlis atteikušos mantotāju par testamentāro mantinieku, skaidrojot, ka tā nav mantotāja līguma atcelšana, bet jauns aicinājums mantot.⁴³ Iespējams, ka līdzīgi būtu risināma situācija, kad pēc mantotāja atteikšanās līguma noslēgšanas mantojuma atstājējs noslēdz mantojuma līgumu ar iepriekš atteikušos mantotāju, tādējādi radot jaunu aicinājumu mantot un pārvēršot mantotāju par līgumisko mantinieku.

Savukārt CL 774. pants paredz īpašu gadījumu, kad mantotājs ir atteicies par labu trešajai personai un tā ir piedalījusies mantotāja atteikšanās līguma noslēgšanā vai pievienojusies tam vēlāk, tad šo līgumu nevar atcelt bez trešās personas piekrišanas. Tātad noteiktos gadījumos mantotāja līguma atcelšanai ir nepieciešama ne tikai mantotāja, mantojuma atstājēja, bet arī trešās personas piekrišana. Tiek skaidrots, ka mantotājs, slēdzot mantotāja atteikšanās līgumu bez trešās personas piedalīšanās, var atteikties par labu vienam no saviem tuvākajiem likumiskajiem mantiniekiem, uz kuru pāriet tā mantojuma tiesība, kas būtu piekritusi mantiniekam, ja viņš nebūtu atteicies. Savukārt, ja trešā persona piedalījusies mantotāja līguma noslēgšanā un ja tas ir notariāli apliecināts, tad to var uzskatīt par mantojuma līgumu, kas apvienots ar mantotāja atteikšanās līgumu.⁴⁴ Līdz ar to iespējams secināt, ka mantotāja atteikšanās līgumu noteiktos gadījumos var apvienot arī ar citiem tiesiskiem darījumiem, piemēram, mantojuma līgumu vai laulības līgumu.

Kopsavilkums

1. Lai sekmētu mantotāja atteikšanās līguma tiesisko stabilitāti, nodrošinātu šī līguma mērķi un aizsargātu tā dalībnieku, kā arī citu personu, mantinieku un neatņemamās daļas tiesīgo tiesiskās intereses, rosināmi tiesību normu grozījumi CL 766. panta otrajā daļā, paredzot, ka mantotāja atteikšanās līgums slēdzams notariālā kārtībā.

⁴² Krauze R., Gencs Z. 1997, 332. lpp.

⁴³ Gencs Z. 2012, 289. lpp.

⁴⁴ Krauze R., Gencs Z. 1997, 332. lpp.

2. Jēdzieni “mantinieks”, “nākamais mantinieks” un “mantotājs” būtu savstarpēji nošķirami – ja nākamais mantinieks noslēdz mantotāja atteikšanās līgumu, tas kļūst par mantotāju, atsakoties no iespējas kļūt par mantinieku.
3. Pareiza juridisku jēdzienu izpratne un lietošana ir svarīga, lai attīstītu tiesisko kultūru, sekmētu tiesisko noteiktību un atbilstoši piemērotu tiesību normas, piemēram, CL 424. panta pirmo daļu, un precīzi aprēķinātu neatņemamo daļu neatņemamās daļas tiesīgajiem.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra

1. Balodis K. Ievads Civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
2. Erdmann C. System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland. Dritter Band. Erbrecht. Riga: N. Kymmell's Verlag, 1892.
3. Gencs Z. Civillikuma komentāri. Otrā daļa. Mantojuma tiesības (655.–840. pants). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2012.
4. Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktiskais komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
5. Gencs Z. Tiesu prakses aktuālās problēmas mantojuma lietās. Juristu Žurnāls, 1995, Nr. 3.
6. Joamets K., Grünberg E. Estonian Family and Inheritance Law. In: The Law of the Baltic States. Cham: Springer, 2017.
7. Krauze R. Mantojuma tiesības Latvijas Republikā. Rīga: Biznesa komplekss, 1994.
8. Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Mantojuma tiesības (382.–840. p.). Rīga: Mans īpašums, 1997; Lange V. Neatraidāmie mantinieki pēc jaunā civillikuma. Rīga: [b. i.], 1937.
9. Latvijas Zvērinātu notāru padome. Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjautājumi un to modernizācijas nepieciešamība. Rīga, 2017. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi>
10. Reide A. Mantojuma līguma sekas un to juridiskā daba. Grām.: Tiesības un tiesiskā vide mainīgos apstākļos. Latvijas Universitātes 79. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2021.
11. Reide A. Pēdējās gribas rīkojumi mantojuma tiesībās. Grām.: Starptautisko un Eiropas Savienības tiesību piemērošana nacionālajās tiesās. Latvijas Universitātes 78. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2020.
12. Torgāns K. Saistību tiesības. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2018.
13. Zile K. Neatņemamās daļas tiesīgā jēdziens, tiesību un pienākumu saturs Civillikumā. Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014.

Tiesu prakse

14. Augstākās tiesas Senāta 25.10.2013. spriedums lietā Nr. SKC-195/2013. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/hronologiska-seciba?lawfilter=0&year=2013>

15. Augstākās tiesas 28.02.2014. spriedums lietā Nr. SKC-114/2014. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/148739.pdf>
16. Zemgales apgabaltiesas 26.05.2016. spriedums lietā Nr. C06036714. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/310440.pdf>
17. Kurzemes apgabaltiesas 16.11.2016. spriedums lietā Nr. C19056612. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/314378.pdf>
18. Latgales apgabaltiesas 28.06.2018. spriedumu lietā Nr. C12206417. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/396664.pdf>
19. Kurzemes apgabaltiesas 22.11.2018. spriedums lietā Nr. C19038117. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/374020.pdf>
20. Vidzemes apgabaltiesas 19.04.2021. spriedums lietā Nr. C29627516. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/456120.pdf>
21. Rīgas apgabaltiesas 27.09.2021. spriedums lietā Nr. C30749819. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/461963.pdf>
22. Gulbenes rajona tiesas 03.05.2017. spriedums lietā Nr. C14050616. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/315238.pdf>
23. Gulbenes rajona tiesas 07.12.2018. spriedums lietā Nr. C71169418. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/400917.pdf>
24. Rīgas rajona tiesas 14.06.2022. spriedums lietā Nr. C33576220. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/506591.pdf>
25. Latvijas Republikas Augstākās tiesas 27.03.1995. plēnuma lēmums Nr. 1 "Par likumu piemērošanu mantojuma lietās". Grām: Latvijas Republikas Augstākās Tiesas plēnuma lēmumu krājums 1990.–1995. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas v/u tiesiskās informācijas centrs, 1995.

Normatīvie tiesību akti

26. Civillikums: LV likums. Kodifikācijas nodaļas 1937. gada izdevums. Rīga: Kodifikācijas nodaļa, 1937.
27. Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937.
28. Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998.
29. Notariāta likums: LV likums. Pieņemts 01.06.1993.
30. Vietējo civillikumu kopojums. Vietējo likumu kopojuma III. daļa. Tulkojums ar pār-grozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927. g. 31. decembrim, un ar dažādiem paskaidrojumiem Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valters un Rapa, 1928.
31. Noteikumi par publisko testamentu reģistru: Ministru kabineta 2013. gada 10. decembra noteikumi Nr. 1448.
32. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB): Vācijas likums. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html#BJNR001950896BJNG019902377>
33. Law of Succession Act: Igaunijas likums. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/528022023004/consolide>

Citi materiāli

34. Civillikuma salīdzināmais pantu rādītājs, kas dod pārskatu par to, kuri 1937. g. izd. Civillikuma panti atvieto 1864. g. izd. Civillikumu pantus. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1938.
35. Latvijas notārs. Pēc 15 gadiem atrasts testaments. Ko nu? Pieejams: <https://www.latvijasnotars.lv/articles/pec-15-gadiem-atrasts-testaments-ko-nu>